

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

3 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 3

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 3

ТОШКЕНТ-2022

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариши муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариши давлат университети

Махкамova Надира Раҳмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнур Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Раҳмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербургда Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Сайнова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

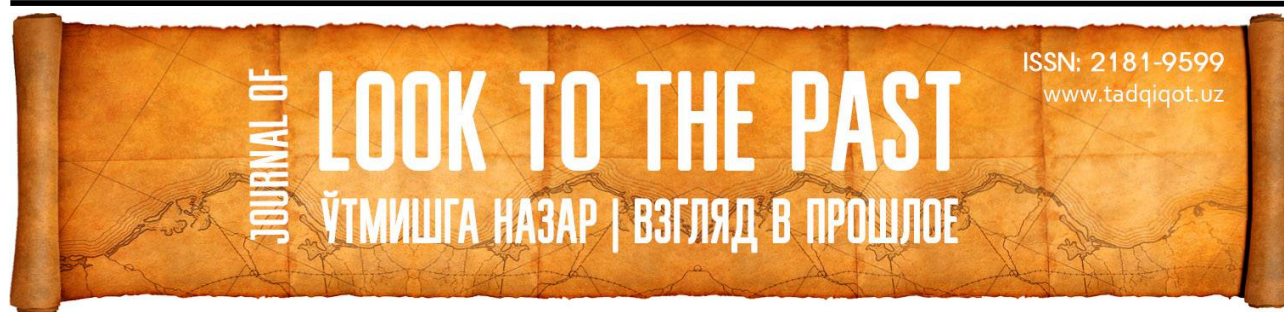
Толибоева Нодира Одилжоновна
Тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Ўзбекистон жаҳон
тиллари университети

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. Раҳбархон Муртазаева ЗАМОНАВИЙ ЎЗБЕКИСТОН ШАРОИТИДА ЁШЛАРГА ОИД ДАВЛАТ СИЁСАТИ.....	6
2. Дилором Бобожонова ЎЗБЕК ОИЛАЛАРИДА ТИББИЙ МАДАНИЯТНИ ОШИРИШ, СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МУАММОЛАРИ.....	17
3. Баҳодир Эшов ҚАДИМГИ ШАҲАРЛАР ШАКЛЛАНИШИНИНГ ТАҲЛИЛЛАРИ.....	26
4. Зумрад Раҳмонкулова МАҲМУД АМИН АФАНДИ “ИСТАНБУЛДАН ЎРТА ОСИЁГА САЁҲАТ”.....	34
5. Манзура Аминова ИБН ХОЛДУН ИЛМИЙ МЕРОСИНING ЗАМОНАВИЙ АҲАМИЯТИ.....	41
6. Тўлқин Ахмедов ТУРКИСТОНДА БИРИНЧИ РУС-ТУЗЕМ МАКТАБИ: МАЪМУРИЙ ЭҲТИЁЖ ЁКИ МАДАНИЙ ЯҚИНЛАШУВ ЗАРУРИЯТИ?.....	48
7. Мансур Бойсариев ОЗАРБАЙЖОН ДИАСПОРАСИ ВАКИЛЛАРИНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМ-ФАНИ ТАРАҚҚИЁТИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ.....	56
8. Фируза Жуманиязова ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ХОРАЗМ ХОТИН-ҚИЗЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ ҲАЁТДАГИ ФАОЛЛИГИНИНГ ДАВРИЙ НАШРЛАРДА АКС ЭТТИРИЛИШИ (1941–1945 йиллар).....	64
9. Мухаммаджон Исамиддинов АНТИК ДАВР ЁЗМА МАНБАЛАРИДА САМАРҚАНД ТАРИХИНИНГ ЁРИТИЛИШИ.....	70
10. Баҳыт Кошанов, Ҳакимбай Отегенов, Гулчехра Ержанова ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН ТАРИХШУНОСЛИГИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ.....	79
11. Shohruhbek Mamadaliyev TURKISTON SHAHARALARIDA OCHLARGA YORDAM KOMISSIYASI FAOLIYATI TARIXIDAN.....	87
12. Gulnora Maxkamova XX ASR SAMARQAND KASHTALARI: XILLARI, USLUBLARI, ORNAMENT REPERTUARI (SAMARQAND DAVLAT MUZEYI NAMUNALARI MISOLIDA).....	93
13. Уктамжон Мансуров VI – XI АСРЛАР СУҒД ЁЗМА ЁДГОРЛИКЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ МАНБА СИФАТИДА ЎРГАНИЛИШИ.....	100
14. Шоназар Матякубов XVI- XVIII- АСРЛАРДА ХИВА ХОНЛИГИ ҲУНАРМАНДЧИЛИГИНИНГ АСОСИЙ СОҲАЛАРИДАН БИРИ-КУЛОЛЧИЛИК ТУРИ ТАВСИФЛАРИ.....	105

15. Отабек Махмудов «МИЛЛИЙ ТАРИХ» ВА «ТАРИХ ТАЪЛИМИ»ДА «ЖАҲОН ТАРИХИ»НИНГ АҲАМИЯТИ (лотин тилли тарихий манбалар ва замонавий ўзбек илмий адабиётининг қиёсий таҳлили медиевистик талқинда).....	109
16. Sayyora Mirsoatova, Aхrorbek Muxsidinov O‘ZBEKISTONDA MEZOLIT DAVRI YODGORLIKLARINING O‘RGANILISHI HAQIDA.....	122
17. Зухра Ражабова ЖАЛОЛИДДИН МАНГУБЕРДИ СИЙМОСИННИНГ ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ.....	128
18. Мафтуна Рузикулова ФАРҶОНА ВОДИЙСИНИНГ МЕЛИОРАЦИЯ ВА ИРРИГАЦИЯ ИШЛАРИ ТАРИХИДАН (1950 – 1970).....	134
19. Хасанбой Рахматиллаев ҚАДИМГИ ВА ИЛК ЎРТА АСРЛАР ДАВРИ ЭТНИК ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ МУАММОЛАРИ ҲАҚИДА.....	139
20. Lutfiya Salomova AVSTRALIYA MILLIY ARXIVI FAOLIYATI HAQIDA.....	144
21. Наргиза Сейтимбетова ҚОРАҚАЛПОҶИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОЗОҚ МИЛЛИЙ МАДАНИЙ МАРКАЗИ.....	148
22. Shaxnoza Tursunova O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING BENILYUKS DAVLATLARI BILAN XALQARO MUNOSABATLARINI RETROSPEKTIV TAHLILINING AYRIM JIHATLARI.....	156
23. Икромжон Умаров КЎҲИТАНГТОҶ ҚИШЛОҚЛАРИНИНГ ҲУДУД БЎЙЛАБ ЖОЙЛАШУВ ХУСУСИЯТЛАРИ ВА АҲОЛИНИНГ ЭТНИК ТАРКИБИ.....	161
24. Ма’мура Umarxodjayeva, Zilola Shodmonxo`jayeva, Nodira Xasanova O‘ZBEKISTON TARIXI DAVLAT MUZEYINING NOYOB XAZINASIDAN.....	174
25. Санъат Худайбергенов ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЯНГИ ТАРАҚҚИЁТ БОСҚИЧИДА ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ХОРИЖИЙ ҲАМКОРЛИК МАСАЛАЛАРИ.....	178
26. Ҳабиба Ҳасанова 1917-1924 ЙИЛЛАРДА ТУРКИСТОН МИНТАҚАСИДА БОСМАХОНАЛАРНИНГ ТЕХНИК ҲОЛАТИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР.....	186
27. Ра’но Qodirova 1936-1937 YILLARDA O'ZBEKISTON SSR MAKTABLARIDA TARIX FANINING O‘RGANILISHI (M.Asimov hisobot materiallari asosida).....	192

28. Қосим Қосимов ШАРҚИЙ БУХОРОДА ҚИЗИЛ АРМИЯГА ҚАРШИ МИЛЛИЙ ОЗОДЛИК ҲАРАКАТЛАРИ.....	196
29. Ислон Қаршиев МУТАФАККИР СЎФИ ОЛЛОЁР ҚАРАШЛАРИДА ТАСАВВУФИЙ ҒОЯЛАР ТАҲЛИЛИ.....	203
30. Гулжаҳон Шайдуллаева ХАРАППА МАДАНИЯТИ ЁДГОРЛИКЛАРИДАН ТОПИЛГАН ОКС ЦИВИЛИЗАЦИЯСИГА ХОС БЎЛГАН МОДДИЙ МАНБАЛАР ТАҲЛИЛИДА МАДАНИЙ ВА САВДО АЛОҚАЛАРИ.....	209
31. Fotima Shirinova, Zumrad Kosimova XX ASRNING 20-30-YILLARIDA SOVET HOKIMIYATINING O'ZBEKISTONDA YURITGAN SIYOSATI, UNING MONIYATI VA OQIBATLARI. SIYOSIY QATAG'ONLIK.....	222
32. Юлдаш Юлдашев ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ДАВЛАТ АРХИВИ 555-ФОНДИНИНГ АРХИВ МАНБАШУНОСЛИГИ ТАҲЛИЛИ.....	230
33. Акмал Якубов ХИВА ХОНЛИГИНИНГ ТАШҚИ САВДО МУНОСАБАТЛАРИ (Дашти қипчоқ мисолида).....	237
34. Акмал Якубов ХИВА ХОНЛИГИ ВА ҚОЗОҚ ЖУЗЛАРИ (ўтроқ ва кўчманчилар ўзаро алоқларининг негизлари).....	246
35. Лазизахон Алиджанова ДИНИЙ ТАЪЛИМОТЛАРДА ТИББИЁТГА ОИД ИЖТИМОИЙ ҚОИДАЛАР ТАҲЛИЛИ.....	256
36. Дилрабо Қурбанова ЗАМОНАВИЙ ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕНДЕР ТЕНГЛИК СИЁСАТИ.....	264
37. Камола Саипова УРУШ ДАВРИДАГИ ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ БАҒРИКЕНГЛИК КЎРСАТИШИ.....	274
38. Аҳадулла Раҳматуллаев ТУРКИСТОНДАГИ МАҲАЛЛИЙ ЎЛКАШУНОС ВА КОЛЛЕКЦИОНЕРЛАР ФАОЛИЯТИ.....	280
39. Азамат Ктайбеков ҚОРАҚАЛПОҒИСТОНДА ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ ЎЗГАРИШЛАР (2000-2016).....	288
40. Гулнора Худойберганава “АСКЕТИЗМ” ТУШУНЧАСИ ВА ДИНЛАРДА АСКЕТИК АМАЛИЁТЛАРГА МУНОСАБАТНИНГ ТАҲЛИЛИ.....	293

Sayyora Turg'unovna Mirsoatova,
Farg'ona davlat universiteti Jahon tarixi kafedrasida dotsenti,
tarix fanlari nomzodi

Axrorbek Mamurovich Muxsidinov,
FarDU 2-bosqich magistranti
bahromzoda_turkzod@mail.ru

O'ZBEKISTONDA MEZOLIT DAVRI YODGORLIKLARINING O'RGANILISHI HAQIDA

For citation: Sayyora T. Mirsoatova, Akhrorbek M. Muxsidinov, ABOUT THE STUDY OF MONUMENTS OF THE MESOLITHIC PERIOD IN UZBEKISTAN. Look to the past. 2022, Special issue 3, pp.122-127

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7485300>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O'zbekiston hududida tadqiq etilgan mezolit davriga oid dastlabki yodgorliklar va ularning arxeologiya fanida tutgan o'rni haqida fikr yuritiladi. Mezolit davriga oid qadimgi qoyatosh suratlarning topilishi, o'sha zamon odamlarining atrof-muhitni anglash dunyoqarashi borasidagi muhim masalalarni yoritishda yordam beradi. Shuningdek, Obishir manzilgohida yashagan odamlar, ularning turmush tarzi va mehnat qurollari, qoyatoshlar suratlari, ularning insonlar madaniy qadriyatlarida tutgan o'rni masalalari tadqiq etilgan. Mezolit davri odamlarining iqtisodiy hayoti, uning o'zgarish tendensiyalari va bunda xo'jalik an'alarining ahamiyati tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: mezolit, kamon, Obishir, Machay, qoyatosh suratlari, xo'jalik an'analari, iqtisodiy hayot, tosh qurollar, ovchilik, ishlab chiqaruvchi xo'jalik, o'lashtirma xo'jalik, shoxli hayvonlar, yashil o'simliklar, janubiy iqlim.

Сайёра Тургуновна Мирсоатова,
доцент кафедры Всемирной истории
Ферганского государственного университета,
кандидат исторических наук
Ахрорбек Мамурович Мухсидинов,
магистрант 2 курса ФерГУ
bahromzoda_turkzod@mail.ru

ОБ ИЗУЧЕНИИ ПАМЯТНИКОВ ПЕРИОДА МЕЗОЛИТА В УЗБЕКИСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются памятники эпохи мезолита, раннеизученные на территории Узбекистана и их роль в археологии. Открытие древних наскальных рисунков эпохи мезолита помогает прояснить важные вопросы, касающиеся мировоззрения людей того времени. Также были исследованы вопросы людей, проживавших в поселке Обишир, их образ жизни и орудия труда, изображения скал, их место в культурных ценностях народа. Анализируется хозяйственная жизнь людей эпохи мезолита, тенденции ее изменения и значение экономических традиций.

Ключевые слова: мезолит, лук, Обишир, Мачай, наскальные рисунки, земледельческие традиции, хозяйственная жизнь, каменные орудия труда, охота, производственная экономика, натуральное хозяйство, рогатые животные, зеленые растения, южный климат.

Sayyora T. Mirsoatova,

Associate Professor of the Department of
World History of Fergana State University,
Candidate of Historical Sciences

Akhrorbek M. Mukhsidinov,
2nd year master student of FerSU
bahromzoda_turkzod@mail.ru

**ABOUT THE STUDY OF MONUMENTS OF THE MESOLITHIC PERIOD IN
UZBEKISTAN****ABSTRACT**

This article discusses the Mesolithic monuments, early explored on the territory of Uzbekistan and their role in archeology. The discovery of ancient rock paintings of the Mesolithic era helps to clarify important questions regarding the worldview of the people of that time. Also, the issues of the people who lived in Obishir settlement, their lifestyle and work tools, pictures of rocks, their place in the cultural values of people were researched. The economic life of people of the Mesolithic period, its trends of change and the importance of economic traditions are analyzed.

Index Terms: Mesolithic, bow, Obishir, Machai, rock paintings, agricultural traditions, economic life, stone tools, hunting, production economy, subsistence economy, horned animals, green plants, southern climate.

1. Dolzarbligi

Mezolit davri paleolitdan keyingi davr bo`lib, u muzlik davrining tugashi va paleolitning ob-havosiga nisbatan issiqroq iqlimni shakllantirdi. Flora va fauna dunyosi ham bir oz hozirgi hayvonot va o`simliklar dunyosiga yaqinlashdi.

Mezolit termini yunoncha «mezos» - o`rta va «litos» - tosh degan so`zlardan kelib chiqqan. Mezolit davri XIX asrning oxirlarida fanga ma`lum bo`ldi. Mazkur davrga mansub bo`lgan dastlabki yodgorlik 1887 yilda fransuz arxeologi D.Pet tomonidan Maz-d Azil g`oridan topilgan va o`rganilgan [6: 53-54].

Mezolit davrining xususiyati, chegarasi va atalishi haqida arxeologlar orasida hozirgacha qizg`in baxslar mavjud. Bir guruh olimlar bu davrga qadimgi tosh asrining alohida bosqichi sifatida qarasalar, boshqalari tosh asridan so`nggi bosqichi deb biladilar. Ammo keyingi tadqiqotlar tosh qurollar shakli, qo`llanilishi va ishlash texnikasidagi o`zgarishlar va yangi xususiyatlarni aniqlashi natijasida tosh davrining o`rta bosqichi ekanligi e`tirof etildi.

Mezolit davrining quyi va yuqori chegarasini belgilashda ham turli fikr va mulohazalar mavjud. Ko`pgina olimlar mezolit davrining chegarasini aniqlashda geografik muhitga suyansa, boshqalari toshni ishlash texnikasiga asoslanadilar. Uchinchi guruh olimlar esa bu masalada xo`jalik mashg`ulotlarini birinchi o`ringa qo`yadilar.

2. Muhokama

Mezolit davri tabiiy sharoiti muzlikning erishi bilan o'zgaradi. Muzlikning shimolga chekinishi natijasida ko'plab ko'llar, o'simliklar o'sishi uchun yaroqli erlar, botqoqliklar ko'paydi. Dastlabki bosqichda ya'ni 100-85 ming yillar davomida iqlim subtropik bo'lib, poleolitga ancha yaqin edi. Keyinchalik miloddan avvalgi 85-50 ming yillar davomida issiq va quruq iqlim shakllana boshladi. Janubda iqlim yaxshilanib, bu paytda ko'plab shoxli hayvonlar va yashil o'simliklar tarqaldi. Yevropa hududida esa keng bargli yashil o'rmonlar bilan qopladi. Bu davrda Boltiq dengizi va Shimoliy Yevropa ko'llari hozirgi qiyofaga keladi. Muzlik siljishi (muzlik yiliga taxminan 160 metr siljigan.) bilan odamlar ham shimol tomon harakat qiladi [4: 152-153].

Mezolit davriga kelib O'rta Osiyoda sigment, trapetsiya va uchburchak shaklidagi mayda qurolchalar – mikrolitlar paydo bo'ladi. Bu qurollardan odamlar kesish va o'rish maqsadlarida, pichoq va o'roq sifatida keng foydalanganlar. Mezolit davrining eng katta kashfiyoti va yutuqlaridan biri – kamalak va o'qning kashf etilishi edi. Kamalak va o'q-inson kashf etgan eng dastlabki murakkab moslama bo'lib, u insoniyatning uzoq davom etgan mehnat tajribasi va zakovatining natijasi bo'ldi. O'q yoyning kashf etilishi mezolit davri ishlab chiqaruvchi kuchlarining o'ziga xos inqilobi edi. Avval otiladigan (uloqtiriladigan) qurollar ishlatilar edi [1: 73]. U ma'lum ma'noda jismoniy kuch talab etgan. Yangi sharoitda esa ming yillar davomida shakllangan ov madaniyati o'zgaradi. Ov ob'ekti ham shunga mos holda o'zgarishi tufayli yangi qurolga ehtiyoj sezila boshlaydi. Mezolit davrida kichik hayvonlarning tarqalishi ov usulining o'zgarishiga olib keladi. O'q-yoyning paydo bo'lishi ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishini taqozo etib, quyidagi xususiyatlar bilan bog'liq edi:

- fizik qonuniyat - o'qning tezligi - kinetik kuch (energiya) ni idrok etish uzoq yillik malaka va ko'nikma taqozosi bo'lib, insonning (kashf etilishi bilan) birinchi marta kinetik energiyadan maxsus asbob yordamida foydalanishi;

- aqlning rivojlanishi (hayvonlarni orqasidan quvib, chuqurga xaydash emas, balki ularni o'q-yoy otib ovlash) va faoliyatning ongliligi;

- itni qo'lga o'rgatilishi;

- mezolitda ovchilik ho'jaligi bilan birga baliqchilik va terimchilik mashg'ulotlarini ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan ekanligi;

- ovchilikda individual harakatlarning ko'zga tashlanish (it bilan ov qilish, tuzoq qo'yish);

- baliqchilikda – garpunlar, to'rlar bilan, qarmoqlar bilan ov qilish usullarining paydo bo'lishi.

Mezolit davri dunyoning hamma qit'alarida hali qadam bosilmagan joylarni o'zlashtirish davridir. Bu davrda odam yashaydigan hududlar chegarasi kengayib borgan. Mezolit davrida urug' a'zolarining kollektiv mehnati, o'zaro yordamlari ov va baliqchilikning zaruriy sharti bo'lgan. Tosh qurollar va o'q-yoy bilan tabiat kuchlari va yirtqich hayvonlarga qarshi yakka holda kurashib bo'lmas edi. Kishilar ochdan o'lmaslik, yirtqich hayvonlarga em bo'lmaslik yoki qo'shni jamoalar qo'lida halok bo'lmaslik uchun ov qilish, o'rmonda meva yig'ish, baliq ovlash ishlarini birgalashib bajarishga majbur edilar [7: 204-206].

Kamondan foydalanish ov unumdorligini oshirishi, ho'jalikning yangi shakllarini vujudga keltirishi lozim edi. Shunday bo'ldi ham, natijada:

- iste'moldan ancha ortiq o'lja topila boshladi;

- yarador hayvonlar, tirik hayvon bolalari paydo bo'ldi va ular oziq-ovqat zahirasi sifatida g'amlandi;

- hayvonlar birin ketin qo'lga o'rgatila boshlandi.

Mezolit davri bosqichlari va yodgorliklarini Yevropa va Markaziy Osiyo xususan, O'zbekiston moddiy madaniyat o'rganilishi misolida ko'rib chiqamiz.

Mikrolitlar o'q uchlari (tayoq uchidagi yoriqlarga joylashtirilib qotirilgan), qadamalar (suyak yoki yog'och qurolga qator qilib qadalgan chaqmoqtosh parchalari tizmasi) sifatida ishlatilgan [8: 159].

3. Tadqiqot natijalari

O'rta Osiyo hudularida ham mezolit davrida haroratning ko'tarilishi natijasida hayvonot olami va o'simliklar dunyosida o'zgarishlar yuz beradi. Qadimgi tosh asrining yirik hayvonlari asta-sekin yo'qolib, ular o'rniga arxar, muflon, tog' echkilari, bug'u, jayron, saygoq, arslon, kabi hayvonlar

ko`paya boshladi. Shuningdek, O`rta Osiyoda issiq talab o`simliklar – yovvoyi boshqoqli o`simliklar va daraxtlar ko`paya boshladi. Tabiatdagi bu o`zgarishlar odamlarining turmush tarziga ham ta`sir etdi. Bu davrda odamlar Pomir, Tyanshan tog`lari yon bag`irlarida, Kaspiy bo`ylarida, Markaziy Qozog`istondan Turkman-Xuroson tog`larigacha bo`lgan erlarda makon quradilar. O`zbekiston hududida mezolit yodgorliklari arxeolog olimlar tomonidan keng o`rganilgan. Farg`ona vodiysidagi Obishir I, Obishir V g`or makonlari ahamiyatlidir. Obishir I Xaydarkon shaharchasidan 4-5 km uzoqlikda joylashgan bo`lib, g`orning kengligi 25,5 m, balandligi 12 m ni tashkil etadi. Bu yerdan mikrolitlar, parrakchalar, nukleuslar, bigiz, qirg`ich, pichoq-qadamalar topilgan. Obishir V makoni Obishir I g`ori yaqinida joylashgan, kengligi 8 m, balandligi 10 m va chuqurligi 4-5 m. G`or 3 ta madaniy qatlamdan iborat bo`lgan. Bu erdan ham pichoq-qadamalar, qirg`ichlar, teshgichlar topilgan. Moddiy manbalar ichida yovvoyi hayvonlarning suyaklari ham mavjud bo`lgan. G`ordan topilgan qadoq toshlar – baliq tutishda ishlatilgan. Obishirliklar baliqchilik, ovchilik va terimchilik ho`jalik mashg`ulotlari bilan shug`ullanganlar [2: 117].

Mezolit davri yodgorliklaridan biri Machay g`or makonidir. Bu yodgorlik Hisor tog`tizmasining Ketmonchopti tog`ining janubiy yonbag`rida, Mochay daryosining o`ng sohilidagi Quyi va O`rta Mochay qishloqlari orasida joylashgan. G`orning kengligi 20 m, chuqurligi 11 m, balandligi 3,5m ni tashkil etadi. Mochay g`oridan bigiz, igna, suyak va tosh qurollar topilgan (15 nusxadagi qurol turlari aniqlangan). G`ordan 870 ta tosh qurol – parrak, nukleuslar, tosh pichoqlar, yo`ng`ichlar – randalar, nayza, o`q uchlari topib o`rganilgan [3: 104-105]. Mochay g`ori madaniy qatlamlaridan topilgan qurollar miloddan avvalgi VII-VI ming yilliklarga mansub. G`orni qazish davomida antropologik materiallar – odam bosh suyagi, tishi, jag`i, boshqa a`zolari qoldiqlari topilgan. Antropologlarning ma`lumotlariga qaraganda topilgan suyaklarning biri voyaga etgan erkak, ikkinchisi ayol va uchinchisi yosh bolani bo`lib, ular evropoid irqiga mansub bo`lgan. Madaniy qatlamlardan qalin kul qatlamlari topilgan. Kuygan suyaklardan va olov qoldiqlaridan odamlar go`shtni pishirib eganlar, degan xulosaga kelish mumkin.

Machay g`orida yashagan ajdodlarimiz ovchilik va qisman chorvachilik bilan shug`ullanganlar. Shu bilan birga termachilik ham ularning ho`jaligida mavjud bo`lgan. G`ordan topilgan suyaklar – qizil bo`ri, tulki, bars, mo`ynali suvsar, to`ng`iz, jayron, Osiyo qo`yi – muflon, toshbaqa, echki va boshqa hayvonlarga tegishli bo`lgan.

Janubiy O`zbekistonda mezolit davri yodgorligi Ayritom makoni bo`lib, u Termizdan 18 km uzoqlikda joylashgan. Ayritom yodgorligi ko`p qavatli madaniy qatlamidan tosh parrakchalar, nukleuslar, tosh uchrindilar, o`q uchlari topilgan.

Farg`ona hudud ochiq-past tekisliklarida mezolit makonlari mavjud bo`lib, ular fanga «Markaziy Farg`ona mezolit yodgorliklari» nomi bilan kiritilgan. Markaziy Farg`onada Ittak qal`a, Shurkul, Achchiq ko`l, Yangiqadam, Bekobod, Zambar, Toypoq ko`l, Damko`l, Bosqum, kabi mezolit davri joy-makonlari topilgan. Ular 80 dan ortiq yodgorliklarni tashkil etgan bo`lib, makonlarda retushlanmagan va retushlangan ixcham nukleuslar ko`plab tarqalgan. Nukleuslar siniq va mayda parraklar olish uchun ishlatilgan. Shuningdek, qirg`ichlar, uchrindilar, mayda geometrik shakldagi qurollar ham (trapetsiyalar ham uchraydi) mavjud bo`lgan. Markaziy Farg`ona mezolit makonlari ochiq makonlar bo`lib, ularda madaniy qatlamlar saqlanmagan. Bu makonlarda yashagan mezolit qabilalari termachilik, baliqchilik va ovchilik ho`jalik mashg`ulotlari bilan shug`ullangan. Markaziy Farg`ona mezoliti 2 bosqichga bo`lib o`rganiladi:

1. Ilk mezolit – Ittak qal`a, Achchiq ko`l-1,7; Yangiqadam-1-2; Toypoq-I, ular miloddan avvalgi IX-VII Toshkent shahri va viloyati hududlarida ham arxeloglar tomonidan mezolit davri yodgorliklari ham o`rganilgan. Ulardan biri Bo`zsuv makoni hisoblanadi. Bo`zsuv mezolit makoni Toshkentdagi Qoraqamish jarligi yoqasida joylashgan. Bu yerdan nukleuslar, ixcham tosh plastinkalar, geometrik shakldagi qurollar va qirg`ichlar topilgan.

Qo`shilish mezolit makoni esa Toshkentning g`arbida joylashgan bo`lib, qadimgi Bo`zsuv anhoiri sohilidan topilgan. Makondan chaqmoqtoshdan ishlangan nukleuslar, mayda parrakchalar, uchrindilar, qirg`ichlar, har xil shakldagi qurollar, tosh pichoqlar, silliqlangan tosh buyumlar topilgan. Tosh qurollarning deyarli barchasi geometrik shaklda ishlangan. Qo`shilish mezolit makoni miloddan

avvalgi 11-10 ming yilliklarga mansub bo`lib, bu erda ovchilik va terimachilik bilan shug`ullangan qabilalar yashagan ming yilliklar bilan belgilanadi.

2. So`nggi mezolit – Achchiqko`l; Yangiqadam 2; Bekobod - 3-4; Sho`rko`l-2; Madiyor-11; Yangiqadam-22; Toypoq-2; Achchiqko`l-3; Zambar-2; Toypoq - 3,5,7, makonlari ular miloddan avvalgi VII ming yilliklar bilan belgilanadi [9: 88-89].

Toshkent shahri va viloyati hududlarida ham arxeloglar tomonidan mezolit davri yodgorliklari ham o`rganilgan. Ulardan biri Bo`zsuv makoni hisoblanadi. Bo`zsuv mezolit makoni Toshkentdagi Qoraqamish jarligi yoqasida joylashgan. Bu yerdan nukleuslar, ixcham tosh plastinkalar, geometrik shakldagi qurollar va qirg`ichlar topilgan.

Qo`shilish mezolit makoni esa Toshkentning g`arbida joylashgan bo`lib, qadimgi Bo`zsuv anhuri sohilidan topilgan. Makondan chaqmoqtoshdan ishlangan nukleuslar, mayda parrakchalar, uchrindilar, qirg`ichlar, har xil shakldagi qurollar, tosh pichoqlar, silliqlangan tosh buyumlar topilgan. Tosh qurollarning deyarli barchasi geometrik shaklda ishlangan. Qo`shilish mezolit makoni miloddan avvalgi 11-10 ming yilliklarga mansub bo`lib, bu erda ovchilik va terimachilik bilan shug`ullangan qabilalar yashagan [5: 58].

Mezolit makonlari Qizilqum va Qoraqum cho`llarida ham keng tarqalgan. Masalan, Ustyurt hududlarida Jayronquduq makonlari joylashgan bo`lib, ulardan mayda tosh parrakchalari, retushsiz parraklar, nukleuslar va uning bo`laklari, ikkinchi marta ishlov berilgan tosh siniqlari, qirg`ichlar, retushli trapetsiyalar topilgan. Bu yerda yashagan qabilalar baliqchilik, ovchilik ho`jaligi bilan mashg`ul bo`lgan.

Aydabol mezolit davri makonlari ham Ustyurtda o`rganilgan. Bu yodgorlik Aydabol qudug`i atrofida topilgan 26 ta mezolit makonlari majmuidan iboratdir. Bu makonlardan chaqmoqtoshdan ishlangan uchrindilar, nukleuslar, tosh bo`lakchalari, ikki tomoniga ishlov berilgan kamon o`qining uchlari, keskichlar, bargsimon shakldagi qirg`ichlar, qirg`ichli tosh siniqlar, topilgan va o`rganilgan.

Tojikiston Respublikasi hududlarida ham O`rta Osiyoning eng mashhur mezolit davri yodgorliklari topilgan. Ulardan biri Pomir tog`ida joylashgan Oshxona makonidir. Makondan kamon o`qlari, nukleuslar, parrakchalar, teshgichlar, mikrolit qurollar topilgan. Yana bir yodgorlik Chil-tor chashma makoni bo`lib, u Shaxrituz rayonida joylashgan. Bu erdan sigmentlar, prizma shakldagi nukleuslar, parrakchalar topilgan. Ular miloddan avvalgi 8-7 ming yilliklarga oid.

Eramizdan avvalgi 11-6 ming yillikda Kaspiy bo`ylaridan Pomir tog`larigacha, Kopetdog` etaklaridan Markaziy Qozog`istongacha bo`lgan territoriyada mezolit qabilalari yashagan. Bu joylarning geografik sharoiti xilma-xil bo`lgan, makonlar past tekisliklar, daryo bo`ylari va tog`li o`lkalarda joylashgan. Qabilalar va urug`lar ovchilik, termachilik bilan kun kechirgan. Makonlarda xonaki hayvonlarning izlari ham saqlangan bo`lib, ular chorvachilikning ilk bosqichidan dalolat beradi.

Mezolit davrida yashagan ajdodlarimiz ibtidoiy tasviriy san`at mo`jizalarini yarata boshlaganlar. Bular asosan g`orlarga va g`oya toshlarga qizil bo`yoq yordamida yoki o`ymakorlik usulida tasvirlangan ov manzaralaridir. Bunday yodgorliklar Surhondaryo viloyatidagi Zaravutsoy darasida, Jizzax viloyatining Takatosh mazesida, Buxoro viloyatidagi Sarmish va Qorungursoy, Toshkent viloyatining Parkent, Chotqol tog` tizmalarida o`rganilgan. Qoyatosh va g`or devorlaridagi rasmlar qadimgi tarixning ajoyib yodgorliklari bo`lib, ular O`rta Osiyoning, xususan O`zbekistonning tog`li hududlarida keng tarqalgan. Bu rasmlar o`yib-urib, ishqalash, chizish yo`li bilan ishlangan. Ular fanda petrogliflar deb nomlanadi. O`zbekistondagi qoyatosh rasmlari haqidagi qadimgi ma`lumotlar Abu Rayxon Beruniy asarlarida uchraydi. O`zbekistonda arxeolog olim A.Kabirov tadqiqotlari tufayli O`zbekistonning janubiy hududlarida joylashgan qoyatosh suratlari haqida keng ma`lumotlarga ega bo`lindi. Bu rangdor tasvirlar mezolit va neolit davrlariga mansub bo`lib, ularda sigirlar, tog` echkilari, bo`rilar, qulonlar, bug`ular, it, ot, sayg`oq kabi hayvonlarning rasmlari ko`plab uchraydi [10: 155].

Masalan, Surxondaryo viloyatidagi Zarautsoy darasining har ikki tomonida turli suratlar topilgan. Ulardan yaxshiroq saqlanib qolgani Zarautkamar nomli, uncha chuqur bo`lmagan g`orning devorlari va shiftidagi suratlardir. Bu suratlarda yovvoyi buqalarni ov qilish manzarasi qizil bo`yoqlar

yordamida gavdalantirilgan. Boshqa bir manzarada ovchilar guruhi yovvoyi buqalarni va tog` echkilarini o`rab olayotgani, yopinchiq yopinib, o`q-yoy va sopqonlar otayotgani tasvirlangan.

Takatoshdagi suratlar esa qoyaga o`yib ishlangan. Rasmlardagi manzaralardan birida o`ndan ortiq ovchi yovvoyi buqa va arxarlar podasiga kamonlardan o`q uzayotgani ifodalangan. O`rtacha ayolning rasmi katta hajmda chizilgan. Rasmda itlar tasviri ham bor.

Xo`jaobod tumani hududidagi Imomota g`ori ichidagi qoyatoshlarga yirik planda shoxlari bir necha bor qayrilib ketgan, bir-biridan ulkan arxarlar va ularning o`rtasida yanada ko`zga tashlanarli qilib ishlangan duldul ot tasviri ahamiyatlidir. O`zbekistonda qoyatosh rasmlarining ajoyib namunalari yuzdan ortiq joydan topib o`rganilgan. O`rta Osiyoda, Qirg`iziston Respublikasi hududida Sariyoz, Saymalitosh, Aravon, Ayrimachtog`, Suratlisoy, Oxna, Talos vodiysida ham qoyatosh yodgorliklari bo`lib, ularda tog` echkisi, arxar, bug`u, tulki, to`ng`iz, odam, uy hayvonlari tasvirlangan.

4. Xulosa

Xulosa sifatida aytish mumkinki, yurtimiz hududidan topilgan mezolit davri yodgorliklari O`rta Osiyo hududida yashagan odamlarning tadrijiy shakllanib kelganligi borasidagi bo`shliqlarni to`ldirib, mezolit davri jamoalarining mintaqa bo`ylab keng hududlarda yashaganligini isbotlaydi. Bunda shubha yo`qki, mezolit davriga oid qadimiy tasviriy san`at yodgorliklari g`oyat qimmatli tarixiy hujjatlar hisoblanadi. Bu hujjatlar bizga qadimgi zamonda odamlarning fikrlash jarayonini anglashga, mezolit davri ma`naviy madaniyati xususiyatlari bilan tanishishga imkon beradi.

Иктибослар / Сноски / References:

1. Авдусин Д. А. Основы археологии. – Москва: Высшая школа. 1989. – 335 с.
2. Виноградов Л.В. Неолитические памятники Хорезма. – Москва: Наука. 1968. – 179 с.
3. Исламов У.И. Пещера Мачай. – Ташкент: Фан. 1975. – 136 с.
4. Исламов У.И. Обиширская культура. – Ташкент: Фан. 1980. – 147 с.
5. Кабиров Дж. Древнейшая наскальная живопись Зараутсая // Первобытное искусство. – Новосибирск. 1976. – С. 58-67.
6. Кабиров Ж., Сагдуллаев А. Ўрта Осиё археологияси. – Тошкент: Ўқитувчи. 1990. – 160 б.
7. Коробкова Г.Ф. Орудия труда и хозяйство неолитических племен Средней Азии / МИА № 158. – Ленинград: Наука. 1969. – 216 с.
8. Массон В.М. Первые цивилизации. – Москва: Наука. 1989. – 268 с.
9. Мезолит СССР. Отв.ред. Л.В.Кольцов. Мезолит Средней Азии и Казахстана. – Москва. 1963. – 352 с.
10. Ўзбекистон тарихи. I қисм. Муаллифлар жамоаси. – Тошкент. 1997. – 265 б.

ЎТМИШГА НАЗАР

3 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 3

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 3

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000